

– С. 14-18; Волян. Исторические судьбы Юго-Западного края. – С.-Петербург, 1888. – С. 115-130, 138-142; Грушевський М. С. З історії релігійної думки на Україні // Духовна Україна: Зб. творів. – С. 51-72; Його ж. Культурно-національний рух на Україні в XVI-XVII віці // Духовна Україна: Зб. тв. – Київ, 1994. – С. 178-187; Десятисотлетие православия на Волини (992-1892 г.). – Житомир, 1892. – С. 379-381; Довбищенко М. В. Волинська шляхта у релігійних руках (кінець XVI – перша половина XVII ст.). – Київ, 2008; Ильинский. Юго-западное русское общество и его умственное и религиозно-нравственное состояние в к. XVI и первой пол. XVII в. (в период Брестской унии) // Волинские епархиальные ведомости. – 1891. – № 27. – С. 815-823; Кардашев П. Очерк истории православной церкви на Волини. – С.-Петербург, 1855. – С. 116; Кралюк П. М. Особливості вияву національної свідомості в українській суспільній думці XVI – першої половини XVII ст. – Луцьк, 1996. – С. 16-47, 59-68; Левитский К. Константин Константинович князь Острожский – доблестный защитник православия и охранитель интересов православной церкви // Волинские епархиальные ведомости. – 1908. – № 8. – С. 160; № 9. – С. 183; Лукьянович П. К вопросу об Острожской школе (XVI в.) // Волинские епархиальные ведомости. – 1881. – № 25. – С. 824; – № 26. – С. 852, 864; Мицько І. З. Острозька слов'яно-греко-латинська академія (1576-1636). – Київ, 1990. – С. 20, 30, 39; Огієнко І. Українська церква. Нариси з історії Української православної церкви: В 2-х т. – Київ, 1993. – С. 108, 109, 120, 140, 141; Полек В. Т. Історія української літератури Х-XVII століть. – Київ, 1994. – С. 72, 79, 80; Рафальський Л. Свято-Троїцький храм, бивший в г. Остроге, на Волине // Волинские епархиальные ведомости. – 1883. – № 24. – С. 703; Теодорович Н. И. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волинской епархии: В 5-ти томах. – Почаев, 1889. – Т. 2: Ровенский, Острожский, Дубенский уезды. – С. 642-644, 661-669; Українська культура: Лекції за ред. Д. Антоновича / Упор. С. В. Ульяновська. – Київ, 1993. – С. 205; Харшин М. В. Історія підпорядкування Української Православної Церкви Московському патріархату. – Київ, 1995. – С. 14; Четыркин Ф. Деятельность князя Константина Константиновича Острожского в пользу православия в Юго-Западной Руси // Волинские епархиальные ведомости. – 1872. – № 9. – С. 317.

Людмила Жуковська

Реформація та Острог

У реєстрі протестантських (євангельських) громад, укладеному М. С. Грушевським, вказано на унітарську громаду в Острозі, згадувану під 1617-1618 роками. З інших маєтків князя В.-К. Острозького значна унітарська громада існувала в Старокостянтиніві. У 1617 р. вона нараховувала 100 членів. Загалом у маєтках князів Острозьких кількість протестантських громад була невеликою. На думку М. Дмитрієва, у 70-х рр. XVI ст. центром реформаційної агітації міг бути й Острог. У той же час неподалік від володінь князів Острозьких на Волині, зокрема, біля Острога, розташувалися маєтки прихильників різних реформаційних напрямків, у яких існували протестантські громади. Це – Гоща, Шпанів, Бабин, Киселин, Береськ, Дорогостаї та ін. Мале число громад та невелика кількість членів у них дали підстави деяким дослідникам зробити висновки про незначне поширення Реформації на Волині, незважаючи на згадки про успіхи “єресі” у творах І. Вишенського, Г. Смотрицького та інших. Щоправда, на сьогодні ця точка зору переглядається дослідниками.

До оточення князя В.-К. Острозького входили волинські шляхтичі антитринітарії: слуга князя, володимирський гродський писар і правник Станіслав Кандиба, маршалок двору князя Гаврило Гостський (Гойський), Мотовило. Перший у своїх маєтках передав деякі православні храми реформаторам, другий відкрив у Гощі аріанську школу, третій взяв участь у католицько-православній полеміці. Антитринітарії-соцініани вважали князя В.-К. Острозького своїм покровителем і навіть послідовником. Поділяючи цю думку, соцініанин Еразм Отвинський присвятив йому віршовані притчі Христа. Непрямим свідченням поширення антитринітаризму на Волині, зокрема, в Острозі, можуть служити дані передмови до Острозької Біблії, на-

писаної *Г. Смотрицьким*. Він вже в перших рядках заявляє, що Біблія повинна допомогти православним у боротьбі з “єретиками” (“избавитися тревльнення противных ветров еретических ухищрения”). *Г. Смотрицький* навіть полемізує з ними. Таким чином, поширення різних реформаційних течій знаходило відгук і в найбільшій пам’ятці острозького друкарства, яку, в певному сенсі, можна розглядати як відповідь радикальній реформаційній пропаганді. Подібне навантаження несли також і деякі інші острозькі видання. Так, надрукована в Острозі “*Книга про постничество*” (1594) та “*Маргарит*” *Іоана Златоуста* (1595) повинні були показати відмінність поглядів “єретиків” від поглядів отців церкви, на які вони посилалися. У передмові до “*Книги...*” здійснено зіставлення вчень “єретиків” та поглядів Василя Великого і зроблено висновок, що вони відрізняються як “твань від сонця”. Цінність книги Златоуста визначалась не в останню чергу тим, що там обґрунтовувався і захищався догмат про трійцю.

У той самий час українські культурні діячі використовували все корисне, що міг дати реформаційний рух, але не зв’язуючи себе з ним. Православні полемісти запозичували із творів протестантів факти та ідеї; князь *В.-К. Острозький* доручив протестантам давати відповідь опонентам православних у питаннях церковної унії – *Мотивилу* (відповідь на твір *П. Скарти* “Про єдність церкви Божої...”) та *М. Бронеському* (“*Апокрисис*”). У боротьбі за права “дисидентів” у Речі Посполитій православні й протестанти часто виступали спільно, роблячи навіть спроби релігійного порозуміння. Як приклад, можна навести проект релігійного об’єднання православних, лютеран, кальвіністів, чеських братів на Віленському з’їзді у 1599 р., куди мав прибути князь *В.-К. Острозький* із вченими православними священиками (серед яких могли бути викладачі чи випускники

ОА або члени острозького гуртка). Про релігійну толерантність князя *В.-К. Острозького*, а певною мірою і про атмосферу, що панувала в Острозі та ОА наприкінці XVI – на початку XVII ст., свідчили сімейні зв’язки з протестантськими родинами. Дочки князя *В.-К. Острозького* були одружені з Я. Кішкою, протектором соцініан, та К. Радзивилом (Радзивилом), керівником кальвіністів у Великому князівстві Литовському.

Література: Грушевський М. С. З історії релігійної думки на Україні // *Духовна Україна: Зб. творів*. – Київ, 1994. – С. 53-61; Його ж. *Історія української літератури*. – Київ, 1995 (перевид.). – Т. 5. – Кн. 2: Перше Відродження (1580-1610). – С. 36-45; Його ж. *Культурно-національний рух на Україні в XVI-XVII віці // Духовна Україна: Зб. тв.* – Київ, 1994. – С. 178, 184-185; Дмитрієв М. В. *Православие и Реформация*. – Москва, 1990. – С. 106-108; *Історія релігії в Україні*. – Київ, 2002. – Т. 5: Протестантизм. – С. 31-94, 105-183; Ульяновський В. І. *Історія церкви та релігійної думки в Україні*. – Київ, 1994. – Кн. 2. – С. 183-184, 206.

Віктор Атаманенко

Римша Андрій
(* близько 1550, с. Пенчина –
† після 1595)

Український і білоруський поет, культурний діяч. Походив із дрібношляхетської родини (гербу “Півкозич”). Як сам зазначає у “*Декетеросі*”, одному зі своїх творів, народився в с. Пенчині на Новогрудщині (тепер Брестська область Білорусі). Близькість родинного гнізда до значних кальвіністських осередків (Новогрудка, Кльоцка, Берестя та Несвіжа) і до володінь покровителів кальвінізму Радзивилів (Радвилів), без сумніву, визначили подальшу долю майбутнього поета. З 1572 р. перебував на службі у Радзивилів – Миколи “*Рудого*” та його сина Кшиштофа. Ровесник Р., один із героїв Лівонської війни і